

Hírlapmúzeumok, újsággyűjtemények

„Már a könyvtárban is mint kellemetlen idegen jelenik meg a hírlap, ormótlan, egész asztallapot elfoglaló köteteivel, amelyek a végtelenségig szaporodnak, s a poleok utolsó folyóméterét is kérérlhetetlen gyorsasággal veszik birtokukba. Állandó viaskodás a kötetbe fűzött hírlap könyvtári élete a könyvtárnak még a tekercesek és kódexek nyugalmasabb korából hozott hagyományaival. Ott, ahol a könyveket nem választják szét szigorúan a hírlapoktól, az utóbbiak, mint garázda kakukkfiókák előbb-utóbb kiszorítják fészükéből a vékonyka könyveseméteket. Ritka könyvtár gyűjt rendszeresen hírlapokat, a folyóiratok között is válogat, ha lehet. Ott, ahol a nemzeti könyvtár az egész ország hírlapjait is gyűjti, lehetőleg szabadulni igyekszik ettől a rakoncátlan társaságtól és legalább központi épületét iparkodik megvédeni előlük.”

(Dezsényi Béla, Magyar Könyvszemle 1942. 129.)

A hírlapmúzeum gondolatát elsőként a fenti sorok írója vetette fel Magyarországon. Igaz, csak szóban és távoli tervezetként a hatvanas évek elején, elképzelése azonban nem talált megértésre.

Újabban Ruffy Péter írt cikket a „sajtómúzeumról”, mondván, hogy abban az országban, ahol már létezik színháztörténeti-, patika-, tűzoltó-, kocsi-múzeum is, miért ne lehetne megteremteni a sajtó történetét bemutató gyűjteményt?¹

A szakmai közvélemény jórészt már felismerte a hírlapirodalom forrásértékét és el nem hanyagolható szerepét a társadalmi tudat tükrözésében, alakításában. E felismerést testes bibliográfiák, örvendetesen gyarapodó történeti tanulmányok s a készülő sajtótörténeti szintézis is szemléletesen bizonyítja.

Az elgondolt múzeum azonban nemcsak elvontan kíván emléket állítani nemzeti tudatunk e szeletének; megfogható, közvetlenül szemlélhető tárgyakban kísérelné meg felidézni az egykor volt lapok működését, hétköznapjait. Össze kívánva gyűjteni — hogy ismét Ruffyt idézzük — a „kéziratokat, fényképeket, volt redukciókról készült festményeket, régi újságírók aermásait, híres nyomdászokról szóló emlékeztéseket, elfeledett hírlapírók egy-egy cikkét, híres szerkesztők életét bemutató dokumentumokat”, hogy azok együtteséből tegyen láthatóvá egy-egy történelmi folyamatot.²

¹ RUFFY Péter: *Sajtómúzeum*. Magyar Nemzet 1982. dec. 31., 7.

² RUFFY cikkére VEZÉR Erzsébet, majd RITTER Aladár reagált, mindketten a sajtótörténet komplex, muzeális megvalósítását sürgetve. L. VEZÉR Erzsébet: *Sajtómúzeum*. — Magyar Nemzet 1983. jan. 14., 7., és RITTER Aladár: *A sajtómúzeum nem megvalósíthatatlan álom*. — Magyar Nemzet 1983. jan. 18., 8.

A közelmúltban alkalmunk volt néhány hasonló, már évtizedekkel korábban létrehozott külföldi gyűjteményt megismerni; a hazai tervek, elképzelések kialakítása céljából talán nem érdektelen bemutatni, hogyan valósították meg máshol a hírlapmúzeum gondolatát, és hogy miként funkcionálhat egy ilyen intézmény.

Belgiumban a hírlapmúzeum, egészen pontosan: egy nemzetközi hírlapmúzeum felállításának a gondolata kétségtelenül a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet alapítóinak, Paul Otlet-nek és Henri La Fontaine-nek a nevéhez kapcsolódik. A két ügyvéd elképzelése, mondhatni „vesszőparipája” a világ társadalomtudományi vonatkozású közleményeinek, kiadványainak egyetemes dokumentációjáról — közismert. 1894-ben alapított intézményükről (Office International de Bibliographie), amelyet egy évvel később a belga állam hivatalossá tett, s amely a világ valamennyi nagy könyvtárának az összefogását igényelte s rendszerezési elvként döntő módon járult hozzá a tizedes osztályozási rend általánossá tételéhez, annak idején szaklapunk is szinte az eseményekkel egyidejűleg referált.³

Ismertek Otlet és La Fontaine kezdeményezésének „kudarcai” is. A kezdetben félmilliónyi, majd később több millióra gyarapodó cédulaanyag közzétételével nem tudtak megbirkózni, ám ugyanakkor akarataukon kívül meggyorsították az egyes nemzeti bibliográfiák és gyűjtemények leírásainak közzétételét. Tevékenységük szellemi hozadéka mellett a század elején létrejött Belgiumban két olyan intézmény is, amely muzeális formában igyekezett láthatóvá tenni az írásbeliség nemzetközi emlékét. 1906-ban megnyílt Bruxellesben a könyvmúzeum (Musée du Livre), egy évre rá pedig a nemzetközi sajtómúzeum (Musée International de la Presse). Mindkettő Otlet és La Fontaine nemzetközi törekvéseit egybefogó ügynevezett „Mundaneum” égisze alatt folytatta későbbi tevékenységét.⁴

A brüsszeli nemzetközi hírlapmúzeum előzményei között azonban nemcsak a szellemiekről illik szólni. El kell mondanunk, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben élénk gyűjtőtevékenység bontakozott ki a kis ország több városában. A sajtóritkaságok kedvelői különböző köröket alkottak, amelyek még saját értesítőket, körleveleket is kiadtak, hogy a gyűjtést és a cserét elősegítsék. E, nagyrészt francia nyelvű sajtótermékeket gyűjtő egyesületek munkája végül közvetlenül is hozzájárult ahhoz, hogy az 1907-ben alapított bruxellesi nemzet-

³ A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet céljairól ESZTEGÁR László számolt be a *Magyar Könyvszemle* 1896. évfolyamában: *Az egyetemes repertórium*. 341–350. — Ugyanitt található az intézet által kiadott Bulletin rövid ismertetése is: Institut International de Bibliographie. Bulletin. — 1896. 392–394. Érdemes feljegyezni, hogy a nemzetközi bibliográfia gondolatát népszerűsítő Henri La Fontaine bejárta az európai fővárosokat; így látogatást tett Budapesten, a Magyar Nemzeti Könyvtárban is. Könyvtárügyünk vezetői megértéssel fogadták a világbibliográfia gondolatát, s a második brüsszeli konferenciára kiküldték ESZTEGÁR Lászlót. Beszámolót l. *A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia*. 1897. aug. 2–4. — *Magyar Könyvszemle* 1897. 266–275., továbbá uő.: *A brüsszeli határozatok*. — Uo. 1897. 334–336.

⁴ Mundaneum, más néven Palais Mondial; nemzetközi szervezet Bruxelles-ben, 1920-ban alapította az Union des Associations Internationales, hogy segítse a Centre Universel d'Information et de Documentation munkáját. A következő intézmények alkotják: 1. Office Central de l'Union des Associations Internationales, 2. Institut International de Bibliographie, 3. Musée International de la Presse, 4. Bibliotheque Internationale, 5. Université Internationale.

közi sajtómúzeum impozáns gyűjteménye közel százötvenezer egységben — elsősorban szórványszámokban, s nem egy esetben az első évfolyamok első számaival — sorakoztassa fel a sajtó nemzetközi történetét.

Mindezek tudatában felcsigázott érdeklődéssel kerestük fel Bruxellesben a legfrissebb útikönyvek által is „jegyzett” Léopold parkot, amely a Közös Piac hipermodern székházának a közelében fekszik. A parkot szegélyező Maelbeek utca 3. számú épületében azonban enyhe kénsavszag fogadott, s közölték, a nemzetközi sajtómúzeum már évek óta az Avenue Rogier 67. alatt található. A természettudományi egyetem hatalmas kémiai laboratóriuma kiszorította a központból a neves gyűjteményt.

Nem kárpótolt kellemesebb benyomással a félig-meddig már a külvárosok határán levő új „otthon” sem. A közel nyolc évtizedes múltra visszatekintő gyűjtemény egy lakóház földszintjén van egymásra halmozva, meglehetősen elhanyagolt és gondozatlan állapotban. A veranda kiképzésű előtérben mindössze huszonhárom vitrinből álló kiállítást tekinthet meg a látogató, s a kutatók is legfeljebb az egykori kézikönyvtár töredékeihez férhetnek hozzá. A nagyhírű gyűjtemény pedig különböző nagyságú papírdobozokban és félig-meddig rendezetlenül álmodik a múlt „dicsőségéről”.

A múltat Paul Otlet és Henri La Fontaine mellszobrai idézik — és a kiállítás, amely — legnagyobb meglepetésünkre — nem a nemzetközi és nem a belga sajtó történetét, hanem csupán a sajtóval kapcsolatos belga és franciaországi periodikumok szemláját kínálja. Végül is ez sem érdektelen, de semmiképpen sem kárpótolhat az egykor méltán híres sajtótörténeti szemle elmaradásáért.

Az első vitrinek a hírlap és folyóiratgyűjtők legkorábbi értesítőit sorakoztatják fel. A legrégebbi közülük az *L'Éphéméridophil*, amely 1891-ben indult s két éven át jelent meg. Nemcsak a belga, hanem a külföldi sajtó érdekességeit is figyelemmel kísérte, cikkekben számolva be, többek között a norvég és a mexikói sajtóról.⁵ Az ugyanabban az évben indult *L'Écho Brabançon* (1891) nevét azért érdemes megjegyeznünk, mert szerzői között már jelen van a Belgiumban kibontakozó nemzetközi sajtókutatás teljes vezérkara: André Warzée, az első belga sajtótörténet szerzője, Albert de Fonvent, az 1907-ben alapított nemzetközi sajtómúzeum első konzervátora és Henri La Fontaine, a Mundaneum későbbi alapítója. A harmadik kis közlönyre már címe miatt is: *L'Échange* (1891) fel kell figyelniünk, amely egyértelműen jelzi, hogy lapjait a gyűjtők közötti csere szolgálatába kívánta állítani. E csere, illetve gyűjtőmunka tartalma szemléltetően kitetszik a negyedikként kiállított *Petit Comptoir de la Presse* (1891) egy példányából, amely azt is feltünteti, hogy e kis lapocska egyben a *L'Annonce Timbrologique* melléklapja. Ami viszont arról árulkodik, hogy a lap előfizetői egykor egyforma gyűjtőszennvedéllyel fordultak mind a régi hírlapok, mind pedig a terjesztésük előfeltételét adó bélyegek iránt.

A belga hírlapgyűjtők nagyszámú közlönye közül a következő címűeket kell kiemelni: az 1892—1893-ban megjelent *L'Abraham Verhoeven* az első belga „újság” szerkesztő nevét használta címül. E lap több szempontból is kulcsfontosságú. Egyrészt, mert közreadói között egykor még együttesen szerepel a korabeli belga újságkiadást reprezentáló sajtóunió (Union de la Presse Périodique Belge) és a múlt felé forduló újságyűjtők központi egyesülete

⁵ A kiállítás részletes leírása: Françoise MICHAX: *Publications périodiques relatives à la presse et au journalisme. Catalogue de l'exposition organisée par „Les Amis du Palais Mondial — Mundaneum”*. Bruxelles 1984. 71 p.

(Cercle des Collectionneurs de Journaux). A *L'Abraham Verhoeven* egyébként e két testület közös vállalkozásként készítette elő, illetve népszerűsítette: az 1893-ban megrendezett első sajtótörténeti világi kiállítás, amelynek a bruxellesi szépművészeti múzeum adott helyet.

Ez és a négy évvel később megismertelt hasonló szemle némi nemzeti elfogultsággal kiáltotta ki Abraham Verhoeven-t (1575—1652) az első európai „újságkészítőnek”, hivatkozva az általa 1605-ben elindított *Nieuwe Tijdingen*-re. A legújabb kutatások azonban ezt a hírlevelet, amely egyébként a d'Eeckeren-i csatáról tudósít s Verhoeven egyéb, változó időközökben megjelenő hírleveleit sem tekintik a mai értelemben vett sajtótermékeknek; ugyanis hiányzik belőlük a sajtó fogalmának egyik leglényegesebb eleme, a megjelenés szabályozott időszakossága.

A másik hírlapgyűjtő lap, a *La Presse Universelle*, már minden korábbi kezdeménynél szilárdabb háttérrel rendelkezett, és hét évfolyamot ért meg (1897—1903). Úttörő érdeme, hogy elsőként veti fel 1897-ben a tíz évvel később megvalósuló nemzetközi sajtómúzeum gondolatát. A lapon belül egyébként egyre erősödő mértékben figyelhető meg az „újságügy” differenciálódása. Az idő előrehaladtával bizonyos mértékig háttérbe szorulnak a gyűjtők szempontjai, és egyre erősödő formában kapnak helyet az „élő”, a megjelenő sajtó gondjai, problémái. E folyamat természetes következményeként a belga sajtóunió 1901-ben új „bulletint” indít, amely különböző címeken egészen a hatvanas évekig élt, és 1947-től már két nyelven: belgául és hollandul közölte cikkeit.⁶

A kiállítás következő vitrinjei ezt a századforduló táján meginduló s a sajtó jelene, az újságírás, az irodalom és újságírás kapcsolata felé forduló folyamatot illusztrálják. A gyűjtők helyett a sajtóról szóló kiadványok sorában a vezető szerepet átveszik az újságírók. A belga sajtóunió bulletinje mellé 1903-ban egy másik bulletin csatlakozik: az újságírók egyesületéé, amely ugyancsak számos címváltozáttal egészen a hetvenes évekig van a kiállításon dokumentálva.⁷

A sajtóügy kérdéseinek további differenciálódását jelzi e lapnak az az 1935. szeptember—októberi száma, amely a belga újságírók 1935. augusztus 18—19-én tartott kongresszusához, illetve az azon kibontakozó vitához kapcsolódik. A tanácskozással ugyanis már erőteljesen elválasztani igyekezett a napi használatra szánt újságírást a folyóirat-szerkesztéstől. Úgy mond, az újságírás túlságosan az aktualitáshoz tapad, s ennek következtében a világról alkotott képe túlzottan elaprózódott és manipulált. Ezzel szemben a folyóiratok közege — megtartva az élettel való kontaktust — szélesebb rálátást tud biztosítani a korra, a történelemre.

E kérdéskör tulajdonképpen már a sajtóról szóló elméleti általánosítások területére vezet, amelynek első hírnöke az 1908-ban megjelent *La Presse* című

⁶ A lap *Bulletin de l'Union de la Presse Périodique Belge* címmel indult 1901 januárjában, havonkénti megjelenéssel. 1905. november—decemberi számával címét *Union de la Presse Périodique Belge*-re változtatja. Majd 1939 áprilisában ismét visszatér eredeti címéhez.

⁷ A lap 1903 szeptemberében indult *Bulletin de l'Association des Journaux Périodiques Belges* címmel. Ezt követő címváltozatai a szövetség nemzetköziségét húzzák alá: 1908 februárjától *Bulletin de l'Association des Journalistes Belges et Étrangers*, 1910 augusztusától *Bulletin de l'Association des Journalistes Périodiques Belges et Étrangers*. 1935 szeptemberétől címe tartalmának általánosabb jellegét jelzi: *Revue de la Presse Périodique*. 1946 januárjától ismét a szervezeti jelleg dominál: *Association des Journalistes Périodiques Belges et Étrangers*. Végző címváltozata (1951 decembertől): *Revue de la Presse Périodique*.

szemle volt. (Mindössze egy száma jelent meg.) Konceptiója azonban csupán 1954-től vált valósággá. Ekkor indult ugyanis — ugyanezzel a címmel — az az évnegyedes szemle, amely napjainkban is él, s már nem is versenytárs nélkül. A kiállításán látható *Revue des Relations Publiques* (1960), *Euromédia* (1962), *Unimédia* (1980) puszta címeikkel is jelzik az újságírás s általában az információelmélet iránt feltámadt erős érdeklődést.

Nem tekinthetjük célunknak a kiállítás teljességre törő ismertetését. Ellenkező esetben hosszan sorolhatnánk a belga újságírás újabb kori szaklapjait, amelyek egy része — a Belgiumban összpontosuló egyéb nemzetközi szervezetekhez hasonlóan — többségében nemzetközi jellegű. S ugyanezt tehetnék a kiállítás utolsó harmadában látható francia szaklapokkal is, amelyek fejlődése — a gyűjtő közlönyöktől az elméleti szemlékig — hasonló a belga szak-sajtóéhoz.⁸

A mindennapi sajtó élő, lüktető valósága azonban, sajnos, elvész a sajtóról szóló kiadványok, az úgynevezett *secunder irodalom* e tengerében. Egyetlen üde színfolt az egyre növekvő szakirodalom e tömegében a nagy világlapokat propagáló levelezőlapok egy-egy gyűjteménye. 1902-ben a vezető belga napilapok — *Le Peuple*, *Le XXe Siècle*, *Le Petit Bleq*, *L'Étoile Belge* stb. — ugyanis levelezőlapokat készítettek, hogy ily módon is népszerűsítsék önmagukat. E levelezőlapok közlik az adott újság fejlécét, első oldalát, illetve az első oldal közepén a szerkesztők arcképeit.

Hasonló módon népszerűsítették magukat, ugyanabban az évben, a párizsi napilapok is — a *Le Figaro*, *Le Petit Parisien*, *Le Libre Parole*, *Le Petit Journal* stb. —, jelezve a belga és a francia sajtó közötti szoros kapcsolatokat, amelyek nemcsak a hírek átvételében, hanem a mindennapi propaganda e módszereiben is kifejezésre jutottak.

*

Az aacheni nemzetközi sajtómúzeum (*Internationales Zeitungsmuseum*) szintén magánkezdeményezés nyomán alakult. Alapítója, Oskar von Forckenbeck (1822—1898) — botcsinálta ügyvéd, aki a jogi studiumokat csak atyja unszolására végezte, s hivatalát is csak ímmel-ámmal látta el. Élete meghatározó élménye volt az a pillanat (1854), amikor a hollandiai Groningenben kezébe akadt egy régi újság. Ettől kezdve minden szabadidejét e hányatott sorsú és a közvélemény által alábecsült nyomtatványtípus gyűjtésére és tanulmányozására fordítja. Egy szerencsés házasság megteremti e gyűjtőszennvedély anyagi alapjait is, s gyűjteménye rövidesen tízezrekre gyarapodik.

⁸ E francia szaksajtó egyetlen új színfoltjára szeretnénk e helyütt felhívni a figyelmet: a *L'Argus de la Presse* elnevezésű vállalkozásra, amely tudomásunk szerint az első szervezett sajtófigyelő-szolgálat.

A kiállítás bemutatja az intézmény *Répertoire alphabétique de l'Argus de la Presse* címmel megjelent kiadványának első számát (1908. január—február), amely négy szakba rendezetten összegezi a világ vezető hírlapirodalmának eseménynaptárát; s amely a maga módján a bruxellesi Nemzetközi Bibliográfiai Intézet egyfajta szellemi előményeként is felfogható. A *L'Argus de la Presse* ténykedése egyébként nem volt ismeretlen a magyar szakirodalomban. Feltehetően ennek tulajdonítható, hogy Kossuth Lajos halála alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára megbízta az intézményt azzal, hogy gyűjtse össze a Kossuth Lajosról megjelent külföldi nekrológokat. A megbízásnak a vállalat példamutató pontossággal tett eleget: kétszázket lap háromszáztizent hét cikkét adva át a megbízónak. L. *Magyar Könyvszemle* 1894. 207—208.

Nem teljes évfolyamokat, hanem csak szórványszámokat keres, lehetőleg a lapok első számait; majd az azokhoz csatlakozó jubileumi számokat, amelyek összefoglalják a lap történetét. Kezdetben csak a német nyelvű nyomtatványok érdeklik, függetlenül attól, hogy hol jelentek meg. A germanikumok után kutatva azonban figyelme rövidesen a világ egész sajtójára kiterjed. Hatvanhárom éves korában megrendezi ritkaságainak első nyilvános kiállítását, majd ezt követően 1886-ban gyűjteményét Aachen városára hagyja, amely azt Forckenbeck halála után továbbgondozza. A második világháború igen érzékeny veszteségekkel sújtja e múzeumot; gondozóit azonban ez a körülmény további gyarapításra serkenti. Ennek eredményeképpen Forckenbeck kezdeményezése rövidesen az ország egyik legtekintélyesebb hírlapgyűjteményévé vált. Állománya napjainkban hozzávetőlegesen százhuszonötezer egységből áll. Különlegesen érdekes és a teljességet megközelítő „fondjai” vannak a 17–18. századi német sajtó anyagából, az 1848–1849-es szabadságharcok és az első szocialista lapokból, valamint a világ zsidó sajtójából, végül az első és második világháború és hadifogság kéziratok lapjaiból.

E hallatlanul gazdag gyűjtemény a város központjában, a főtértől néhány száz méternyire fekvő Pontstrasse 13. szám alatt levő palotában van elhelyezve.⁹

A lapok tárolása példamutató. A raktárban 175 cm magas és 170 cm széles faszekrények állnak, amelyekben két-két sor fiók helyezkedik el egymás mellett. E 80 cm széles, tepsiszerű fiókok mindössze 10 cm magasak. Így kényelmesen lehet bennük a lapokat fektetve elhelyezni (50-50 darabot kb. fiókonként), hogy azok ne gyűrődjenek.

A gyűjteményt jól szerkesztett katalógusrendszer tárja fel. A beérkezett újságokat a feldolgozás kontinensenként csoportosítja. Majd az európai címeket országokként rendezi. Valamennyi országnál a továbbiak során az anyag két részre bomlik: német nyelvűre és idegen nyelvűre. (Ez utóbbi meghatározás magába foglal minden más nyelvet a németen kívül.) Ezekbe a nagy egységekbe osztott valamennyi szerzeményről három példányos címleírás készül: az elsón a címet, a másodikon a megjelenés helyét, a harmadikon pedig a megjelenés évét emelik ki.

Ha valaki hazánk sajtójáról óhajt e gyűjtemény alapján képet alkotni, akkor kiemeli a Magyarország című katalóguskötetet. A kötetek egyik csoportjában a német nyelvű, a másik csoportjában az „idegen nyelvű” lapokat találja. Külön kötetben a címeket betűrendben, más kötetben a megjelenés helye szerint, és ismét másban a megjelenés kronológiája szerint rendezetten.

Csupán érdekességként hadd jegyezzük meg, hogy az aacheni gyűjteményben a legkülönbözőbb magyar nyelvű lapok és folyóiratok is megtalálhatók. Pl. *Mindenes Gyűjtemény* (1790), *Bécsi Magyar Mercurius* (1796), *Hétlapok* (1838), *Világ* (1841), *Életképek* (1846), *Pesti Napló* (1851), *Aranykor* (1860), *Nővilág* (1860), *Magyar Könyvészet* (1869), *Albina* (1870), *Eger* (1871), *Bács-Bodrogh* (1872), *Külső-Szolnok* (1873), *Sopron* (1873), *Vác* (1873) stb. stb. S hogy az újkor se maradjon ki: *Délmagyarország* (1944. november 19.), *Népszava* (1965). A sor még hosszan folytatható lenne, de ennyi is érzékeltetheti e gyűjtemény gazdagságát. S ekkor még mindig nem szóltunk Ausztria, Anglia,

⁹ A múzeum történetének rövid összefoglalását l. az intézmény jelenlegi igazgatójának írásában: Herbert LEPPER: *Internationales Zeitungsmuseum der Stadt Aachen*. Stuttgart 1981. 4 p.

Oroszország, Románia s a többi európai állam, továbbá Közép- és Dél-Amerika, USA és Kanada, Afrika, Ázsia és Ausztrália szinte megszámlálhatatlannak tűnő címeiről. Mindez természetesen nem teljes — sem a címeiben, sem az egyes évfolyamok tekintetében —, de a maga módján mégis sajátos keresztmetszetet ad a világsajtó egészéről.

E keresztmetszet érdekes kísérlete az a kiállítás, amely a palota három termében látható, s amely a német nyelvű sajtó történetét tekinti át. A történet 1609-ben kezdődik. Ebből az évből két német újságról is tudunk. Az egyik Strasbourgban, a másik Wolfenbüttelben jelent meg. A kiállítás az utóbbit mutatja be, amely *Avisa (Relation oder Zeitung)* címmel jelent meg. Hasonlító elődjére, a hírlevélre. Újsággá a hetenkénti rendszeres megjelenés avatja. Közéleben ott látjuk a Leipzigben megjelent *Einkommende Zeitungen* egy példányát 1650-ből, amely a sajtótudomány jelenlegi állása szerint egyben a legelső ismert napilap. Az 1669-ből keltezett *Kölnischer Ordinari Post-Zeitung* címe a sajtó e kezdeti szakaszának terjesztési módjára, ti. a postajáratokra is utal elnevezésében. Mint ahogy az 1730-ból származó *Der Königl. Pohln. Churf. Sächsischen Residenz-Stadt Dresden Wöchentlicher Anzeiger oder Nachricht* címében viszont a heti egyszeri megjelenését jelzi.

Megtalálható a kiállított lapok között a magyar történelemben többször is emlegetett *Wienerisches Diarium*, igaz, nem a legelső, hanem a harmadik évfolyam (1705) egy példánya. A Breslauban megjelent *Schlesische Privilegierte Staats-Kriegs- und Friedens Zeitung* (1742) címében arra utal, hogy a sajtót az állam már ekkor is közvetlenül kívánta irányítani. S ezt mutatja 1785-ből a *Frankfurter Kayserl. Reiche-Ober-Post-Amts Zeitung* is.

A következő tárlókban számos jelből érzékeltethető, hogy a sajtó már a 18. században megkezdte szakosodását. Az *Amsterdamsche Courant* (1785) például az első kereskedelmi lapként van nyilvántartva. A *Deutsche Chronik* (1775—1776); már nemcsak hírekből áll, félig-meddig folyóiratnak tekinthető; s fejlettebb változata 1814-ből, a Joseph Görres által szerkesztett *Rheinischer Merkur* már publicisztikát is közölt — Napóleon ellen. A *The Penny Magazine* (1833) ismét újabb műfajt jelöl. Az olcsó és képekkel díszített ismeretterjesztő lapét, amelynek német változata a *Das Pfennig Magazin* is ott van a kiállításon, s óhatatlanul a magyar *Fillértár* párhuzamát juttatja eszünkbe. A párizsi *La Presse* 1836-ból ismét a fejlődés egy új lépcsőfokát jelzi: az első utcai árusítással terjesztett lapét, amelynek létezése félig-meddig már függetlenedett a postajáratok adta szakaszosságtól. A negyvenes évekből származó, nagyformátumú *Königlich Privilegierte Berlinische Zeitung*, majd az 1848—1849-es forradalmak fórumai: az alkotmányos *Constitutionelle Zeitung* és a Marx által szerkesztett baloldali *Neue Rheinische Zeitung* (Köln) már a modern napilapok előképeinek tekinthetők.

A múlt század közepén azonban tematikailag is tovább differenciálódik a német sajtó képe. Itt látható az első vicclap 1842-ből, a *Kladderadatsch* (egészen 1942-ig jelent meg). Közéleben találjuk az egyik első, úgynevezett családi lapot, a *Die Gartenlaube*-t 1853-ból, amely — mint laptípus — vegyes, szórakoztató olvasmányjaival hamarosan Magyarországon is elterjedt.

A századvég sajtótermékei viszont már a rotációs gépek általánossá válását, illetve hatását tükrözik. Az Aachenben megjelent *Billigste Zeitung für Arm und Reich* (1885) már „mindenkihez” kívánt szólni — s a lehető legnagyobb példányszámban. A berlini *Germania* (1888) viszont a tömegtermelés adta centralizációs törekvéseket példázza. A vele majdnem egyidős *Berliner Illust-*

rierte Zeitung (1891) — a maga kétmillió példányával — már a kép és foto által színessé és érdekessé tett sajtótermék eluralkodását jelzi. Miként a *Simplicissimus* (1896) az egykori vicclapok korszerűsödését. A *Berliner Morgenspost*-tal pedig már megjelenik a minden eddigieknél mozgékonyabb, a napszakokhoz igazodó napilap friss hírnöke.

A múlt század végétől azonban a kiállítás „hangot vált”. Miután bemutatta a sajtó egyfajta belső, műfaji fejlődését, a századfordulótól kezdve a lapok által hordozott információkat helyezi előtérbe. A kiállított újságok a sajtó történelmi forrásértékét hangsúlyozzák, felidézve az utóbbi évszázad nemzeti és világ-

1. ábra

történelmi eseményeit. Így például a *Bonner Zeitung* (1870) a porosz—francia háború híreit hozza, a Londonban megjelent *Freiheit* (1881) a szocialista emigrációról ad képet. A *L'Aurore* egyik 1898-beli száma Zola *J'accuse* című cikkét közli. A *Hamburger Fremdenblatt* 1917-ből már az első világháború eseményeiről számol be, a *Die Rote Fahne* egy évvel később pedig a német munkásmozgalom kettéválásáról. A *Leipziger Neueste Nachrichten* 1919. jún. 29-i, gyászkeretes száma a versailles-i békeszerződés szövegét közli. A *Westfälische Volks-Zeitung* 1923. febr. 24-i száma pedig a francia megszállásról tudósít. A szociáldemokrata *Vorwärts* (1925. febr. 28) Friedrich Ebert köztársasági elnökké való választását jelenti be.

Az 1931 februárjában megjelent *Der Arbeiterlose* a gazdasági világválság következményeivel foglalkozik, a fasiszta *Der Angriff*, 1933 januárjából viszont e válságból „kivezető” jobboldali utat ajánlja. A *Rheinische—Westfälische Zeitung* 1933. január 3-i száma már a náci hatalomátvételt jelenti be. Néhány lap tiltakozni próbál a kurzus ellen. A válasz azonban meglehetősen brutális: a *Grüne Post* esetében háromhavi kényszerszünetelés, vagy ami még ennél is „keményebb” — a betiltás. L. a *Königsberger Hartungische Zeitung* 1933. dec. 31-i és a *Vossische Zeitung* 1934. márc. 31-i „búcsú”-számait. S itt sorakoznak a náci újságok is: az *Illustrierte Beobachter*, a *Völkischer Beobachter*

(Hitler 1934. július 14-i beszédét hozza az ún. Röhm-puccs után), a *Berliner Illustrierter Zeitung* — az 1936-os olimpia eseményeivel, a *Wiener Neueste Nachrichten* — az 1938. márc. 12-i Anschluss bejelentésével, a *Lübbener Zeitung* 1939. márc. 16-i száma, Csehszlovákia megszállásának híreivel és a *Berliner Lokal-Anzeiger* (1939. március) a spanyol polgárháború képeivel.

Ezután már a második világháború eseményei következnek: a *Deutsche Rundschau* 1939. szeptember 8-i száma Lengyelország lerohanását jelenti be, a *Berliner Lokal-Anzeiger* 1943. február 2-ával a sztálingrádi csatáról tudósít. Az 1945. április 25-én megjelent *Der Panzerbär*-t már a körülzárt Berlinben adták ki. Lesen und weitergeben! felirata beszédesen jelzi, mennyire leszűkült már „olvasóközönsége”. Bár ugyanakkor még megjelenik Göbbels híres propagandalapja, a *Das Reich*, amely még mindig a győzelmet harsonnázza.

A lapok következő csoportja a háború utánról keltezett. A legelső közülük az 1945. január 25-én kinyomott *Aachener Nachrichten*, amely cenzúrázottan ugyan, de már önállóan jelent meg. Az újságok egy másik csoportja, mint például a *Frankfurter Presse* vagy a *Bayerische Landeszeitung* amerikai segítséggel készült. Legjelentősebb közülük a *Die Neue Zeitung*, amelyet az Amerikába emigrált antifasiszta írók szerkesztettek. S itt találjuk a német sajtó ma is élő vezető orgánumainak első számait: a berlini *Der Tagesspiegel*-t (1945. okt. 6.), a müncheni *Süddeutsche Zeitung*-ot (1945. okt. 6.), a hamburgi *Die Welt*-et (1948. jún. 19.); végül az *Aachener Volkszeitung* 1949. május 25-i számát, amely a Német Szövetségi Köztársaság megszületését jelenti be.

A sort folytathatnánk egészen napjainkig: a hírfajok szabályosan sorjazzák a világtörténelem „legfrissebb” eseményeit: a kubai krízisről (1962), Kenedy haláláról (1963), a berlini fal építéséről (1961), Sztálin és Churchill haláláról (1953, 1965), a koreai háborúról (1950) — mindez azonban már „élő történelem”.

Pihentetőül és „kikapcsolódásul” az utolsó tárlók kuriozitásaira érdemes figyelni: a „legnagyobb” újságra, amelyet *The Constellation* címmel 1859-ben, a függetlenségi nyilatkozat évfordulójára adtak ki New Yorkban — s mérete 90 × 120 cm — és a „legkisebbre”, az 1809. febr. 28-án megjelent *Diario di Roma* címűre, amely minikönyveink méreteivel vetekszik. Nem érdektelen az amsterdami *Krakatau* sem 1883-ból, amely húsz nyelven jelent meg az azonos nyelvű vulkán kitörésének híradásával.

Nem maradhat ki az ördög és az angyal sem: két, 1828-ban kiadott szórakoztató lap használta fel őket címében: *Der Reisende Teufel*, *Der pilgrende Angel*; és a mosoly a vicclapok elnevezésében: *Miau* (1866), *Berliner Don Quixote* (1833). A hátborzongató dolgokat a spiritiszta *L'Autre Monde* (1880) képviseli. És a szenzáció: a Holdra helyezett *Today* című lap, melynek egy példányát a Nasa küldte el a múzeumnak. További kuriózumok: — legalábbis egy közép-európai látogatónak — a különböző japán, kínai, egyiptomi, maori nyelven megjelent Új Zéland-i, kaffer nyelvű dél-afrikai vagy Grönlandról származó eszkimó lapok és társaik.

A három terem távrolról sem teljes bemutatása talán érzékelteti a kiállítás áradó bőségét, de egyben: bizonyos egyhangúságát is. A sok egyforma, pontosabban egynemű dokumentum elsősorban az újságok, képeslapok kedvelőihez szól, azokhoz, akik már valamelyest jártasak a sajtó történetében. Am nekik is csak a végterméket mutatják be; nem érzékeltetik a sajtó hétköznapijainak életét. A sok papír mellett mindössze két képzőművészeti alkotás díszíti a termek falait, a gyűjtemény alapítójának és Reuternek az arcképei. Továbbá egy

színes nyomatú szerződés, amelyet Reuter kötött egy postagalamb tulajdonossal — 40 postagalamb Brüsszel és Aachen közötti tőzsdei „hírszolgálatának” a biztosítására.

Az aacheni nemzetközi sajtómúzeum közönségkapcsolatait nemcsak ez az állandó kiállítás szolgálja, amelyet — jegyezzük ide a teljesség kedvéért — jó néhány időszaki kiállítás is kiegészít.¹⁰ A gyűjtemény olvasótermében állandóan találunk kutatókat, nemegyszer távoli földrészekről, akik hazájuk sajtójára vonatkozóan itt tudnak tájékozódni. De felkeresik a múzeumot az újságírók, a színházak rendezői, egyetemi hallgatók, művészettörténészek, a tv munkatársai, akik a napi hír- és képszolgálathoz keresnek itt forrásokat. A gyűjtemény úgynevezett „történelmi” lapszámai, amelyekből néhányat a kiállításon is láthattunk, kitűnő illusztrációs anyagul kínálkoznak a múlt

2. ábra

¹⁰ E kiállítások sora 1964-ben indult az 1848/49-es német forradalom a német első kiadások tükrében című szemlével. Néhány későbbi vállalkozás: Az európai sajtó kezdetei (1965), Korai újságok a világ minden tájáról (1966), Zsidó sajtó a 19. században, Történelmi újságok Hollandiában (1967) stb.

idézéséhez. Az egyes lapok jubileumi számai pedig, amelyek 50 vagy 100 évre tekintenek vissza, a sajtótörténet eseményeit elevenítik meg. Utolsóként idézzük a látogatottság számadatát: évente közel hétezeren tekintik meg a kiállítást, illetve használják olvasóként vagy másolat-megrendelőként a gyűjteményt, meglehetősen magas jogdíj pauszálékkal gyarapítva a múzeum gyűjteményezésének anyagi kereteit.

*

Aachen mellett a Német Szövetségi Köztársaság másik ismert sajtógyűjteménye Dortmundban található. Jellege azonban alapvetően más, mint az előbb leírtak. Az aacheni sajtómúzeumtól nemcsak az különbözteti meg, hogy jóval fiatalabb, s hogy nem magánalapítvány alakította ki magát. Az Institut für Zeitungsforschung létrehozását Dortmund város határozta el 1926-ban, s eredeti célkitűzésében is gyökeresen különbözik idősebb társától. E megtévesztően intézetnek nevezett gyűjteményt ugyanis nem a világsajtó sokszínűségét és sokféleségét bemutatni szándékozó igény, hanem a német sajtó nemzeti gyűjteményének a hiánya hívta életre. (A német nemzeti könyvtár ugyanis csupán a könyvek teljességének az egybegyűjtését vállalta; a német sajtó voltaképpen ma sincs sehol egybegyűjtve, kutatói a különféle területi illetékességű könyvtárakban ismerhetik meg a maga teljességében.) Dortmundban tehát Aachennel szemben szinte kizárólag német nyelvű sajtótermékeket gyűjtenek, — s nem szórványszámonként, hanem — a lehetőségek szerint — teljes évfolyamokat, illetve sorozatokat.

A német hírlapok és folyóiratok utólagos begyűjtésének e sziszifuszi feladata kezdetben természetszerűen csak részeredményeket hozott. A gyűjteményezési munka az ötvenes években kezdett meredeken felfelé ívelni; amikor is számos alapítvány és központi dotáció emelte e feladatot szinte nemzeti ügygé.

1957-ben Dortmund városa és a Rajna—Westfalia-i tartomány impozáns anyagi áldozatok árán megépítette Dortmund központjában az ún. Könyvtárak Házát (Haus der Bibliotheken), amelynek földszinti és negyedik emeleti helyiségeit az Institut für Zeitungsforschung kapta meg.¹¹

A ház átadásakor összevonták az intézet addigi részegységeit, s a gyűjteményt a legmodernebb tömörraktárban helyezték el. Az intézmény hamarosan restaurátor műhelyt és fotolabort is kapott, létszáma a korábbi három főnek az ötszörösére növekedett. A feszített tempójú gyűjteményezés eredményeképpen Dortmundban ma már 24 ezer kötet hírlap, 26 ezer folyóirat, 40 ezer kötetes szakkönyvtár van együtt, amelyet a sajtó előtörténetét képező hírlevelek, illetve 19—20. századi plakátok s egy mikrofilm-gyűjtemény is kiegészít. (Közel 25 ezer tekercs másolattal.)

Talán mondanunk sem kell, hogy a dortmundi sajtógyűjtemény — a fent jelzett imponáló számok ellenére még távol áll a teljességtől. A korábbi évtizedek során — bizonyos súlypontozással — szerzeményezett gyűjteményrészek, például az 1848—1849-es évek vagy az 1933 utáni emigrációs sajtó, sok tekintetben hasonlítanak az aacheni sajtómúzeum azonos tematikájú fondjaihoz. Ugyanakkor bizonyos sajátosságokkal is rendelkeznek. A csak Dortmundban dokumentált nemzeti socialista lapok, a 16. századi hírlevelek,

¹¹ Az intézet történetének rövid összefoglalását l. *50 Jahre Institut für Zeitungsforschung der Stadt Dortmund 1926—1976*. Dortmund 1976. 29 p., Kurt Koszyk bevezetőjével.

a politikai plakátok és a szatirikus hetilapok erőteljesen hangsúlyozzák a gyűjteményt létrehozók politikátörténeti érdeklődését.

Az eredeti gyűjteményrészek teljességének a hiányait az intézet az 1965-ben megindult mikrofilm programmal kísérelte meg áthidalni. E program végső célja a teljes német nyelvű sajtó reprodukciója. Megvalósítását — az eredeti dokumentumokhoz hasonlóan — nemzeti ügynek tartják, s a vállalkozás anyagi alapjait egy külön erre a célra alakult részvénytársaság teremti elő. Az erre épülő közel húsz éves munka eredményeképpen ma már szinte minden jelentős német sajtótermék mikrofilm-másolata az olvasók rendelkezésére áll. Állományukról nyomtatott jegyzékek tájékoztatnak. A filmek leolvasását, illetve „használhatóságát” pedig a legkorszerűbb készülékek segítik elő; olyan konstrukciók, amelyekkel a használó a mikrofilmek bármely kockájáról azonnal gyorsmásolatot készíthet.¹²

Az Institut für Zeitungsforschung gyűjteményeit jól szerkesztett katalógusok tárják fel.¹³ Minthogy az intézetben nem csupán gyűjtő, hanem kutatómunka is folyik (sajtótörténet, tömegkommunikáció elmélet) e katalógusok az eredetiben vagy mikrofilmen meglévő lapokon túlmenően — a belőlük analitikusan feltárt s a sajtóra vonatkozó ún. másodlagos irodalom bemutatását is elvégzik. Méghozzá három vetületben: egy betűrendes, egy tárgyszavas és egy szerzői rendszerezésben. E katalógusokon belül különféle címfölvételi lapok segítenek hozzá a könnyebb eligazításhoz. A jelzet nélküli sárga lapok például az újság- vagy folyóiratcikkeket; a jelzetelt sárga lapok a különlenyomatokat; a fehér lapok monográfiákat; a kék napilapok leírásait; a zöldek folyóiratok és hetilapok címfölvételeit; a pirosak régi nyomtatványokat; a szürkék bibliográfiákat s a narancsszínűek a jubileumi kiadványokat jelölik.

Az intézetben folyó sajtótörténeti kutatások részeredményeit kisebb füzetek teszik közzé, amelyek e tudományos összefoglalókon kívül időnként visszaemlékezéseknek is helyt adnak.¹⁴ A tömegkommunikációra vonatkozó történeti és elméleti közlemények figyelését viszont egy évnegyedes bibliográfiai sorozat (*Medienforschung*) hozza nyilvánosságra.¹⁵

Mielőtt az elmondottak alapján az olvasóban az a benyomás alakulna ki, hogy az Institut für Zeitungsforschung csupán egy könyvtári gyűjteményre alapozott tudományos intézmény, jegyezzük meg rögtön, hogy tevékenységében számos muzeális vonás is van. Már gyűjteményezése sem mereven egy-

¹² Az intézet mikrofilm-állományának legutóbbi összefoglalója: *Mikrofilm-Archiv der deutschsprachigen Presse*. Dortmund 1982. 195 p.

¹³ E katalógusok egy része, azok tí. amelyek az állományt írják le, kisebb, sokszorosított füzetekben is az olvasók rendelkezésére állnak. E füzetek időrendben haladva tárják fel egy-egy korszaknak a dortmundi gyűjteményben meglévő címanyagát. Az általunk megismert füzetek az alábbi korszakolással láttak napvilágot: 1648—1700, 1700—1815, 1815—1847, 1847—1850, 1850—1871, 1871—1914, 1914—1918, 1918—1933, 1933—1945, 1949—1982.

¹⁴ Ilyen füzetek pl. Rolf TAUBERT: *Autonomie und Integration. Das Arbeiterblatt Lennep. Eine Fallstudie zur Theorie und Geschichte von Arbeiterpresse und Arbeiterbewegung 1848—1850.* — 1977. Moritz GOLDSTEIN: *Berliner Jahre. Erinnerungen 1880—1933.* — 1977. Margot LINDEMANN: *Pressefrühdrucke aus der Zeit der Glaubenskämpfe (1517—1648)* — 1980. Siegfried WEISCHENBERG: *Die Elektronische Redaktion. Publizistische Folgen der Neuen Technik.* — 1978.

¹⁵ A bibliográfia a következő tíz téma köré csoportosítja adatait: 1. kommunikáció-tudomány, 2. jogi kérdések, 3. tömegkommunikáció, 4. sajtó, 5. rádió, tv, 6. film, 7. a hír tudománya, 8. public relations, 9. plakát — röplap — comics — karikatúra, 10. az újságírói munka és szervezete.

**PUBLICATIONS PERIODIQUES
RELATIVES A LA PRESSE
ET AU JOURNALISME**

CATALOGUE DE L'EXPOSITION ORGANISÉE PAR
"LES AMIS DU PALAIS MONDIAL - MUNDANEUM"

AVENUE ROSTER, 67

1070 BRUXELLES

1984

FRANCOISE MICHAUX

nemű. Magukon a sajtótermékeken kívül képzőművészeti alkotásokat is gyűjt, s nemcsak a már említett plakátokat és röplapokat, hanem a sajtóban megjelent rajzok, karikatúrák eredetijét is. Az intézetbe került például a világhírű karikaturista és riportrajzoló, B. F. Dolbin hagyatéka, aki a húszas és harmincas években előbb a bécsi, majd a berlini, utóbb pedig a New York-i lapokban ontotta — szinte megszámlálhatatlanul — kitűnő portréit. Az elmúlt évtized során pedig néhány jeles újságíró, így Stefan Quimbach, Karl d'Esther és Bernhard Guttman (utóbbi a *Frankfurter Zeitung* munkatársa) is az intézetre hagyományozta gazdag kéziratos hagyatékát. S a muzeális jellegre utal az intézmény nagyvonalú kiállítási tevékenysége is; amely az aacheni sajtómuzeumtól eltérően nem csupán a lapok pusztá felsorakoztatásából áll.

A különbségek mellett azonban sok azonos vonás is kimutatható a két intézmény kiállítási gyakorlatában. Ez mindenekelőtt a sajtótörténet egy-egy korszakát felelevenítő kiállításokra vonatkozik. Bár ezek jó része, azt mutatja, hogy Dortmundban „célzottabban”, bizonyos korokhoz és országokhoz kötöttebben rendezik meg a sajtótörténet e népszerű, közművelődési műfaját.

*

Brüsszelt, Aachent és Dortmundot követően a példákat még hosszán folytathatnánk. Tudunk a brémai egyetemi könyvtár neves hírlap-gyűjteményéről,¹⁶ nemzetközi híre van a stockholmi királyi könyvtár hírlaptárának;¹⁷ ismeretes, hogy Amszterdamban a holland nemzeti könyvtár mellett kisebb sajtómuzeum működik, s hogy bizonyos szerény sajtótörténeti példatára van a berni egyetem sajtó- és könyvtártani tanszékének.

Témánkra: a hírlapmuzeumok, illetve gyűjtemények ügyére vonatkozó alapkövetkeztetéseket azonban a megismert három intézmény gyakorlata alapján is levonhatjuk. Milyennek is kellene lenni tehát az „ideális” hírlapmuzeumnak? Annak a modellnek, amely ugyan sehol sem valósult meg maradéktalanul, de eszményének körülrása — tapasztalataink sajátos összegezeként — mégis ide kívánczok. Ennek az ideális sajtómuzeumnak a gyűjtőköre két, egymástól jól elkülönülő övezetből összegződik: az egyikben maguk a „művek”, a sajtótermékek, a másikban e termékek létrejöttére és történetére vonatkozó, úgynevezett másodlagos dokumentáció található.

Tovább bontva a sajtó anyagát felölelő gyűjteményrész állományát, a következő rétegek különíthetők el benne egymástól:

a) Az első a sajtótermékek történeti sorának — évfolyamokba és sorozatokba osztott — teljességét foglalja magába.

b) A második ugyanennek az állományrésznek a mikrofilm-másolataiból áll. (Csak jelzésszerűen utalunk itt e mikrofilmgyűjtemény kettős feladatára: az állagvédelemre, és a hiányokat pótló állománykiegészítő szerepére.)

¹⁶ A brémai gyűjteményről l. Erica ROHWELDER: *Die Arbeit mit Zeitungen an der Universitätsbibliothek Bremen*. Hamburg 1980. 120 p.

¹⁷ E tárbán őrzik egyébként a 17. század német sajtójának leggazdagabb gyűjteményét. A harmincéves háború alatt Gusztáv Adolf ugyanis — felismerve sajtó szerepét — maga is számos német nyelvű lapot nyomtatott Frankfurt am Mainban és Leipzigben, módszeres alaposággal összegyűjtette a vele ellenséges sajtótermékeket is. A háború befejezése után e gyűjtemény (hozzávetőlegesen ötven cím közel kétezer száma) a svéd királyi levéltárba került, ahonnan 1885-ben emelték át a svéd királyi könyvtárba. Mely utóbbi 1965-ben mutatta be fenti ritkaságait az aacheni Nemzetközi Sajtómuzeumban. Az európai sajtó kezdetei c. kiállításon.

Internationales
Zeitungsmuseum
der Stadt Aachen
7. Nov. - 5. Dez. 1966

Die Anfänge
der europäischen
Presse

Fine Ausstellung in der Kgl. Bibliothek Stockholm

Aachener Geschichtsverein

Avifa

Relation oder Zeitung.

Was sich begeben vnd
zugetragen hat / in Deutsch. vnd Belsch-
land / Spannen / Niederlande / Engelland / Franck-
reich / Ungarn / Osterreich / Schweden / Polen /
vnd in allen Provinzen / in Ost. vnd
West Indien etc.

So außt den 15. Januarij angefangen.

Gedruckt im Jahr 1609

c) A gyűjtemény harmadik rétegében található a közszemlére kiállítható, kötetlen állapotban levő szórványszámok, amelyek a maguk eredeti formájában őrzik meg a sajtótermékek történelmi areculatát. (Fontos, hogy e szórványszámok ne véletlenszerűen kerüljenek egymás mellé; hogy lehetőleg a lapok programjait tartalmazó induló számokból, illetve a lapok történetét summázó jubileumi számokból álljanak; valamint olyanokból, amelyek híryanagukban fontos történelmi eseményekről tudósítanak.)

d) E gyűjtemény utolsó és legvékonyabb rétege a sajtó előzményeit alkotó ún. újság-leveleket tartalmazza.

A sajtótörténeti gyűjtőkör második övezete a sajtó éleletterének, létének filológiai, képzőművészeti és technikai dokumentációját foglalja magába, és pedig:

a) Egyes, a sajtóban megjelent írásművek kéziratai — illetve a sajtótermékek megjelenésével kapcsolatos különféle írásos dokumentumokat (iratok, levelezés stb.). Mindezt természetesen igen erős válogatásban, hiszen valamennyi sajtótörténeti jelentőségű kézirat muzeális megőrzése úgyszem valósítható meg. A gyűjtésben a jellegzetes és a jelentős események dokumentálására kívánatos törekedni.

b) A sajtóban megjelent rajzok, fotoreprodukciók, illetve a szerkesztőket és szerkesztőségeket megőrkítő festmények, rajzok, illetve fotók. (A kéziratok anyagához hasonlóan, szelektív szempontok alapján rendezetten.)

c) A sajtó üzleti propagandáját szolgáló különféle dokumentumfajták, pl. levelezőlapok, plakátok.

d) A sajtó megjelenését biztosító technikai feltételek a postajáratoktól — a rotációs-gépekig és műholdakig.

e) Sajtótörténeti visszaemlékezéseket megőrkítő interjúk, illetve magnófelvételek.

A fent körülírt eszményi gyűjteménynek alapvetően két funkciója lehetséges: tudományos és közművelődési. A tudományos program alapját a bibliográfiai leírások és katalógusok alkotják. Ezekre épülnek a történeti kutatások, illetve e történeti kutatásokból leszűrhető elméleti következtetések és összefoglalók. A közművelődési funkciók részben olvasói, részben kiadói és tömeg-tájékoztatási szolgáltatásokból, részben pedig a sajtótörténet egészét vagy egyes korszakait bemutató kiállításokból állnak.

Ez volna tehát a „modell”. Ám a kimunkálásához segítségül vett gyűjtemények nemcsak a részletek megfogalmazásához adtak indítékokat; kialakulásuk, történetük egyben azt is példázza, hogy a modellben körvonalazott minta, az ideális sajtómúzeum voltaképpen sehol sem valósult meg. S talán hozzátehetjük: nem is igen valósulhat meg. Megteremtéséhez oly sok történelmi és anyagi előfeltétel szükséges, hogy azok előteremtése, egybehozása egészen rendkívüli áldozatokat és körülményeket kívánna.

Hazai adottságainkra tekintve mégis össze kell vetnünk az „ideált” és a „valót”, mert ez az egybevetés mutathatja meg a továbblépés lehetőségeit; pontosabban azt, mit és hogyan tudnánk valóra váltani abból, amit a bevezetőben említett kezdemények felvetettek.

Hála könyvtáros társadalmunk néhány egészen kiemelkedő személyiségének — a magyar nemzeti könyvtár keretein belül az elmúlt száz év során már nagyon sok megvalósult abból, amit modellünk körülír, méghozzá a legfontosabb területen a gyűjteményezés első övezetében. Magyarországon — ellentétben a német gyakorlattal — a nemzeti könyvtár vállalta a sajtótermékek módszeres és retrospektív összegyűjtését. Felkarolta Szinnyei József kezdeményezését, aki 1880-ban felhívást tett közzé a különféle könyvtárakban fellelhető sajtótermékek egybegyűjtése érdekében.¹⁸ Sürgetésére hamarosan rendelet

¹⁸ SZINNYEI József: *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat.* — Hon. 1880. 271. sz.

írta elő a nemzeti könyvtárban fel nem lelhető évfolyamok, sorozatok központosítását. Az így létrejött s a továbbiakban módszeresen gyarapított Hírlaptár (1884)¹⁹ megközelítő teljességgel reprezentálja a magyar sajtó két évszázadát.²⁰ S tegyük hozzá: az a nagyon csekélyszámú újságlevél, amely a magyar sajtó előzményének tekinthető, szórványosan, de szintén megtalálható a nemzeti könyvtárban.

S időben felvetődtek hazánkban az anyagában elkerülhetetlenül pusztuló hírlapok megóvásának a tervei is. Az Országos Széchényi Könyvtárban az ötvenes években megkezdődött a Hírlaptár állományvédelmi mikrofilmezése és a fennálló hiányok mikrofilmen való pótlása. (Mindennek módszeres végigvitele azonban természetesen még évtizedeket igényel.) S végül, mint már bevezetőnkben is utaltunk rá: a hatvanas évek elején — feltehetően a külföldi példák nyomán — megindult a Hírlaptárban a muzeális érdekű (a kiadványok eredeti állagát: borítólapjait, hirdetéseit, tábláit megőrző) szórványszámok gyűjtése. Egy részük a magyar sajtó történetét dokumentálta, másrészt viszont — a külföldről megkért mintaszámok — a világsajtó egészéből adott izeltöt. Dezsényi Béla távozásával azonban ez a munka, sajnos, megszakadt. A felgyűlt anyag a könyvtár tároló raktárába került.

Az ideális sajtómúzeum második gyűjteményi övezetére térve az összehasonlítás eddigi egyensúlya már rögtön az elején felbillen. Az itt megfogalmazott feladatok olyannyira túlmutatnak a hagyományos könyvtári gyakorlaton, hogy azok megvalósításának a gondolata, érthető módon, még csak fel sem vetődött a Hírlaptár története során. A sajtóra vonatkozó különféle dokumentumok módszeres és teljességre törvő szerzeményezésére, véleményünk szerint, csak egy újonnan létesülő intézmény vállalkozhatna.

Nem kétséges, ez pillanatnyilag elég távolinak látszik. Ha viszont a jelenben kívánunk bármit is tenni a sajtómúzeum megteremtésére irányuló társadalmi igény kielégítése érdekében, úgy abból kell kiindulni, ami van: nemzeti könyvtárunk állományából, gyűjteményeiből — és elhelyezésének új lehetőségeiből.

Megkockáztatjuk a gondolatot: az Országos Széchényi Könyvtár budai várbeli otthonában lehetőség nyílhatna az eddig összegyűlt szórványszámok gyűjteményeszerű rendezésére, tárolására. S ezen túlmenően el lehetne gondolni a közművelődési célokra szánt helységek közül egy olyan is, ahol a könyvtár-történet illusztrálása mellett kisebb kiállítás mutatná be a magyar sajtó történetét.

Mindez nem zárja ki, sőt feltételezi a hírlapmúzeum modelljében leírt úgynevezett szekunder gyűjtőkör kialakítását sem. Az ehhez kapcsolódó gyűjtőmunkában nem elsősorban új szerzemények gyűjtését kellene szorgalmazni. Megfelelő szempontok kialakításával fel lehetne tárnai a nemzeti könyvtárnak azon gyűjteményrészeleget, amelyek sajtótörténeti érdekűek. Pl. a kisnyomtatványok közül listát lehetne készíteni a sajtópropagandát szolgáló levelezőlapokról, plakátokról; a kéziratár állományában ki lehetne keresni azokat a dokumentumokat, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a magyar sajtó történetéhez. S ki lehetne terjeszteni az adatgyűjtést más intézmények állományára is.

¹⁹ A gyűjtemény létrejöttéről, módszeres gyarapításáról és arculatának kialakulásáról I. ILLYÉS Katalin: *Adatok a hírlaptári állomány kialakulásának történetéhez.* — Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970—1971. 243—269.

²⁰ A Hírlaptár gyűjteményezésének további, a megváltozott történelmi adottságokhoz igazított programját DEZSÉNYI Béla fogalmazta meg. L. *A hírlapkönyvtár gyűjtőköre.* — Magyar Könyvszemle 1943. 136—149.

A neves szerkesztőket, szerkesztőségeket bemutató ábrázolásokat (fotók, grafikák, festmények) idővel össze lehetne gyűjteni a Történelmi Képcsarnok és más gyűjtemények katalógusaiból. S hasonló együttműködési formában hozzá lehetne jutni a sajtó történetével kapcsolatos tárgyi emlékekhez, visszaemlékezésekhez is. Egy ilyen együttműködés kiegészítené és színessé tenné a magyar sajtótörténet egyes korszakait meglevenítő kiállításokat, amelyek ily módon nemcsak a „végtermékeket”, hanem a lapok létrejöttét, társadalmi közegét is érzékeltethetnék.

E tervek megvalósításának az előfeltételei és lehetőségei adottak. Valóráváltásuk — elhatározás kérdése. A külföldi tapasztalatok birtokában a magyar sajtó bemutatásának olyan szemléjét lehetne általa kialakítani, amely — túlzás nélkül — állná a nemzetközi összehasonlítást.

LAKATOS, ÉVA

Zeitungsmuseen, Zeitungssammlungen

In Ungarn, obwohl Béla Dezsényi und nach ihm auch andere die Notwendigkeit der Gründung eines Zeitungsmuseums aufgeworfen hatten, wurde noch um die Verwirklichung nichts getan. Die Verfasserin, die in der nächsten Vergangenheit die Gelegenheit hatte, einige solche Sammlungen kennen zu lernen, fasst hier ihre Erfahrungen zusammen. Sie beschreibt das Brüsseler Internationale Zeitungsmuseum (Musée International de la Presse), das Aachener Internationale Zeitungsmuseum und das Dortmunder Institut für Zeitungsforschung. Auf Grund dieser Sammlungen fasst sie die Anforderungen eines idealen Zeitungsmuseums zusammen. Schliesslich vergleicht sie mit diesen die Lage der ungarischen Zeitungssammlungen und erneuert betont die Notwendigkeit der Gründung eines ungarischen Zeitungsmuseums.